

*До величного світового ювілею –
2000-ліття Різдва Христового.*

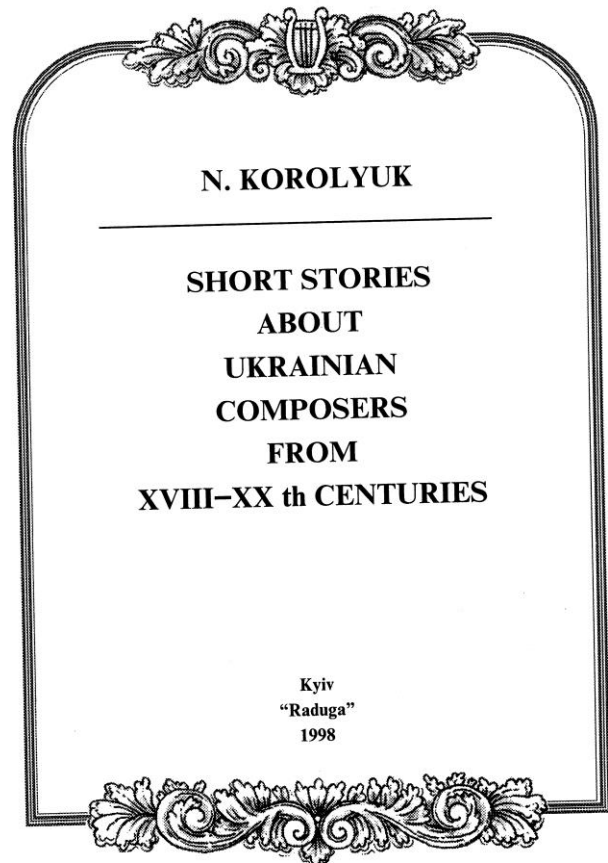
*Дітям і молоді України,
щоб пам'ятали своїх великих предків
і пишалися тим, що вони – нащадки слави
України.*

Н. КОРОЛЮК

*As we approach the anniversary –
the 2000th since the Birth of Christ.*

*The children and young people of Ukraine
in order for them to remember their great
ancestors and to be proud of the fact that they
are the inheritors of the glory of Ukraine.*

N. KOROLYUK

N. KOROLYUK

SHORT STORIES
ABOUT
UKRAINIAN
COMPOSERS
FROM
XVIII–XX th CENTURIES

Kyiv
"Raduga"
1998

Н. І. КОРОЛЮК

**МАЛЕНЬКІ ІСТОРІЇ
ПРО
УКРАЇНСЬКИХ
КОМПОЗИТОРІВ
XVIII–XX ст.**

Київ
“Радуга”
1998

ЩЗ13(4Укр)-81
К682

Автор глибоко вдячний Патріархові Київському і всієї Руси-України Філарету за благословіння цієї книжки до 2000-ліття християнства, за постійну увагу до проблем духовного виховання молодого покоління.

Автор висловлює щиро подяку Українському Національному Об'єднанню (УНО) Канади, Президії УНО за підтримку в підготовці рукопису.

У книжці розповідається про видатних українських композиторів XVIII – XX ст. – М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, С. Людкевича, які вписали славетні сторінки в історію української музичної культури, збагатили своєю творчістю скарбницю музичного мистецтва.

Для учнів загальноосвітніх шкіл, гімназій і шкіл мистецтв, а також для широкого загалу читачів.

The book tells us about the famous Ukrainian composers of the XVIII – XX centuries – M. Berezovsky, A. Vedel, D. Bortnyansky, M. Lysenko, M. Leontovych, K. Stecenko, Y. Stepovoy, S. Lyudkevich, who have contributed greatly to Ukrainian musical historical culture and have enriched the treasure trove of world musical culture by their creativity. For the pupils of secondary schools, gymnasiums, schools of art and the wide audience in general.

Редактор Григорій ЛАТНИК

Музичний редактор Ірина КОХАНИК,
кандидат мистецтвознавства, доцент

Художники
Сергій БІЛОСТОЦЬКИЙ, Лілія ГОЛЕМБОВСЬКА

ISBN 966-7121-11-9

© Н. І. Королук, 1998

Пам'ять про добрі діла наших співвітчизників не повинна загубитися з плином часу. Тому розповіді про видатних діячів нашої української музичної культури - це данина пошани нащадків своїм великим предкам, а водночас - формування високих традицій спадкоємства.

У книжці "Маленькі історії про українських композиторів ХУІІІ-ХХ ст." перед читачем проминає життя восьми яскравих українських музикантів - Березовського, Веделя, Бортнянського, Лисенка, Степового, Леонтовича, Стеценка, Людкевича, чий талантом збагатилася скарбниця світової музичної культури.

Чимало подій, що загубились у вирі століть, авторка Ніна Королюк із тонким відчуттям історичного контексту намагається відтворити своєю фантазією на основі поодиноких, часом суперечливих, фактів. Так читачі отримують можливість торкнутися світу думок і почуттів чистих і прекрасних душ митців, які створили безсмертну музику.

Ця музика зберегла "нередаговані" сторінки нашої історії - світлі й трагічні, героїчні й сумні. З них віками складалося життя українського народу.

Прищеплення любові до української музичної культури має величезне значення у формуванні національної гордості. Саме цим зумовлюється виховна роль книжки для учнів шкіл, студентів і всіх, хто любить музику. У загальноосвітніх школах України, коледжах, ліцеях, вищих і середніх навчальних закладах поряд із розповідями про рідну історію, літературу молодь має дізнатися про українських композиторів - минулих і сучасних, бо їхні життя і творчість віддзеркалюють історичний розвиток нашої держави.

Книжка "Маленькі історії про українських композиторів ХУІІІ-ХХ ст." написана барвистою українською мовою з дотриманням літературних канонів, без спеціальної музичної термінології. Завдяки живому, емоційному стилю викладу вона напевне викличе інтерес читацького загалу. Люди різного віку прочитають її, відкривши для себе нові грані історії України та Росії, що відбилася у долях і в музиці українських композиторів.

Сподіваюся, що проблема, започаткована цією книжкою, знайде продовження у подальших розповідях про українських композиторів, бо одним із найкоштовніших скарбів України є її музика.

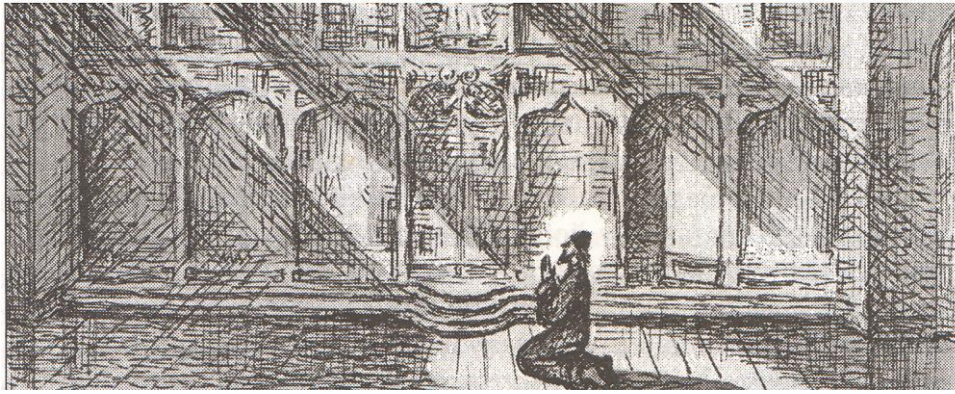
Голова Всеукраїнської музичної спілки
Президент Національного музичного комітету України,
народний артист України, академік
А.Т. АВДІЄВСЬКИЙ

Перші дві історії, що їх ми вам розповімо, оповиті безліччю таємниць і сповнені "білих плям". Це натхненні й водночас трагічні повісті про життя видатних українських композиторів Максима Созонтовича Березовського та Артемія Лук'яновича Веделя.

На жаль, історичні архіви та біографічні літописи не зберегли подробиць їхнього життя й творчості. Тому деякі сторінки, написані любов'ю та стражданнями цих людей, ніхто й ніколи не зможе прочитати. Сучасні дослідники, які вивчають творчість Березовського й Веделя, змушені спиратися лише на поодинокі, подеколи суперечливі, факти життєпису, в основному керуючись здогадками, припущеннями, історичними паралелями, довіряючись власній фантазії. Наша розповідь - це спроба якоюсь мірою відтворити чудовий світ життя і творчості українських геніїв - авторів прекрасної, вічної музики.

Частина друга
Артемій Лук'янович Ведель
(1767-1808)

ДИТИНСТВО НА ПОДОЛІ

Артемій прокинувся дуже рано. Лежачи з заплющеними очима, він прислухався до веселих пташиних голосів, що линули крізь розчинене вікно, і намагався вгадати, яким буде новий день. Таку цікаву гру хлопчик придумав собі давно, і вона йому дуже подобалася. Якщо примружені вії заливало м'яке рожеве саяво, Артемій напевно знав, що буде тепло й сонячно. Можна побігти до річки, наздоганяючи примхливий весняний вітер, і гратися на березі з сусідськими хлопчиками. Якщо крізь вії ледь-ледь пробивалося тьмяне сіре світло, то похмурий день не обіцяв веселощів і розваг. Проте Артемій завжди почувався щасливим, прокидаючись рано-вранці, бо кожен день приносив йому чимало нового і цікавого. А коли ввечері, натомившись, дитина швидко засинала, ледве торкнувшись ліжка, її обличчя квітнуло радісною посмішкою.

У хаті Веделів живуть мама, тато і Артемко. А ще - висока, різьблена кониками товста шафа, що рипить дверцятами - кії - кії.., широчезний стіл, оздоблений темними дубовими листочками, та дві довгі лави на кумедних конячих ногах. Для Артемія батько виготовив маленькі стільці, прикрашені пташиними голівками з гребінцями та дзьобиками. Усі меблі батько змайстрував сам. Він простий столяр. Про столярів, бондарів, пекарів, стельмахів завжди кажуть, що вони прості люди. Це тому, що серед їхніх предків ніколи не було князів чи графів, котрі залишили б у спадок палац із парком, у якому за деревами та квітами доглядав би садівник. Тому батькові довелося навчитися все робити самому. Людина мудра і працелюбна, він із раннього дитинства намагався долучити сина до своєї справи.

Артемію подобалося дивитись, як працює батько, як легко літає фуганок над верстаком у його сильних руках, як скручуються туті білі духмяні стружки й падають на підлогу. Батькова майстерня тут же, в хаті. У найбільшій і найкращій кімнаті завжди світло від білих вишиваних рушників і лампади, куди мама повсякчас доливає в червону скляночку олії. Лівий куток її прикрашають дві ікони. На одній іконі скорботна Пресвята Богородиця тримає на руках маленького Ісуса, а з іншої суворо поглядає Іоанн Предтеча з хрестом. Тамуючи подих, Артемій може годинами сидіти, вдивляючись в обличчя святих.

У неділю батько, мама та Артемій встають рано, щоб піти до храму. Височенна стеля підноситься ледь не до неба. Крізь мерехтіння свічок і лампадок з образів у пишних окладах сяють прекрасні очі Ісуса Христа, Богородиці, святих апостолів. А коли починає співати хор, душа Артемія виривається з грудей і разом із чудовими звуками лине у височінь, розчиняючись у сутіні бань.

Великий світ, що оточує Артемія, виповнений звуками, які бентежать, хвилюють його, збуджують невідомі почуття. Навесні під стріхою хати поселяються ластівки. Їхні галасливі пташенята з ранку до вечора роззявляють свої жовті клюви і пронизливо верещать. На темно-рожеві будяки попід тином злітаються чорно-жовті хутрянні джмелі та гудуть низько й загрозливо – бдж-ж-ж. У небі скиглять чайки. Тихо зітхає натомлений спекою Дніпро. У садку квітнуть вишні, яблуні, кущі білого бузку. Із зеленої трави визирають жовті голівки кульбаби, над якими нечутно пурхають казкової краси метелики. А перед різьбленими дверима до хати нахилилася калина - весною біла-біла, а восени - червона, наче кров.

Мама казала, що батько - кращий столяр на Подолі, хоча столярів тут ніколи не бракувало. Його часто запрошують виконувати й відповідальну роботу - різьбити іконостаси у церквах. А влітку батько зазвичай працює надворі, у садку - щось видовбує, ріже, пиляє, різьбить, наспівуючи собі у вуса різних пісень. Він знає їх стільки, що аж страшно подумати! А найулюбленіші в Артемія - оці дві: "їхав козак за Дунай" та "Дівка в сінях стояла". Спостерігаючи за батьковою роботою, він чистим високим голосом мимоволі підхоплює: "Ти, конику вороненький, неси та гуляй..." Дитячу захопленість народною піснею ніби всотали плоть і кров дорослого Веделя-композитора. Тому не варто дивуватися, впізнаючи інтонації цих пісень у великих хоровах концертів "На ріках Вавилонських" та "Пою Богу моему", де вони майстерно вплітаються у складне багатоголосне мереживо.

Артемій з хлопцями часто бігає до Контрактової площі, де зупиняються цигани. Там у вогняному танці зливаються в чудернацькому калейдоскопі червоні, блакитні, жовті, зелені спідниці; сріблястими переливами тремтять бубони у смаглявих долонях; ніжними зойками захлинаються скрипки.

Скрипка - це таке диво! Артемій чує багато музики в церквах, народних пісень на вулицях, але скрипку він любить над усе! Її дивовижний голос учувається йому всюди - в гудінні джмелів, тьохканні солов'їв на вечірній зорі, ніжному шелесті трави.

Аж ось проминають літо з осінню; лягає зима. А тоді оживає піч - іще одна

дивна істота. Батько з Артемієм приносять до хати цілу купу стружок: пахучих, білих, туго скручених - соснових; тоненьких, рожевих, наче дитячі кудельці, - вишневих; дуже світлих - березових. Пічка радісно спалахує стружками... А вже потім батько підкладає дрова; і тоді тиша переривається стріляниною сосни. А от береза горить тихо, залишаючи червоні жаринки, вкриті ніжним сірим попелом. Батько щоразу підносить стружки та дрова в довгому фартусі, а Артемії кидає їх у роззявлену пащу пічки. Надворі лютує мороз; він розмальовує срібними візерунками шибки на вікнах. Якщо погріти долоню біля пічки, а потім притулити до віконця, то виникає зовсім крихітне віконечко, крізь яке видно і засніжену вулицю, і церкву.

Тепла пічка затишно світиться в темряві, весело тріщать у її череві дрова, спалахують іскри, зливаючись у дивну симфонію, - здається, наче якийсь чарівник вибиває дріб на маленьких барабанчиках. І так добре, так лагідно на душі від тієї музики! Артемії почувається дуже щасливим, і йому здається, що так буде завжди.

У КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ

Хутко проминають роки дитинства, безтурботного й веселого. Ніби нічого не змінюється ані в тобі, ані в природі. Так само взимку можна побачити справжнє диво: місяць і сонце водночас на холодному блакитному небі. Місяць по обіді викочується до середини неба, а сонце вже хилиться у протилежний бік. Так само навесні перед дощем галасливі габи чорними зграями повільно кружляють над банями церкви, яку видно з вікна. Потім розкошує літо, але непомітно підкрадається осінь, і коло замикається. Все повторюється знов.

Та ось дорослим здається, що ти вже став іншим і треба міняти твоє життя.

До початку навчання Артемії багато чого запам'ятав із Святого Письма. Він міг проспівати майже всю різдвяну й великодню служби, знав чимало псалмів, зміг би прилучитися до будь-якого з голосів у церковному хорі. А от якби йому подарували той чудовий інструмент - скрипку, яка колись так його вразила на Контрактовій площі, він міг би злити з її дивним голосом музику власної душі. І тоді всі дізналися б, якою любов'ю та ніжністю сповнене його маленьке гаряче серце. А ще він добре знав столярську справу, до якої його залучав батько. Та у Лук'яна Веделя щодо сина були інші сподівання. Адже не випадково він вирішив дати здібному хлопцеві високу академічну освіту.

Коли Артемію виповнилося дев'ять років, батько вирішив віддати сина до Київської академії навчатися різним премудростям. Академія знаходилася недалеко від їхнього помешкання на Подолі, поруч із монастирем та Борисоглібською церквою - тією самою, в якій батько Артемія - Лук'ян Ведель різьбив іконостас.

На час перебування Артемія в академії там навчалася близько тисячі студентів. Курс навчання в ті роки складався з нижчого, середнього та вищого ступенів. Чимало здібних студентів академії згодом стали музикантами й співаками, оскільки музична освіта

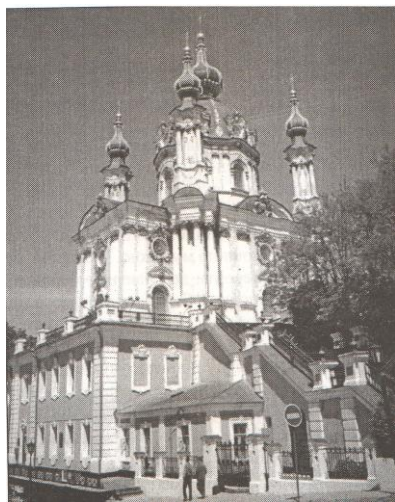
стояла на високому рівні. В академії панував дух творчого піднесення. У XVII – XVIII ст. тут працювали два хори - Братський та Конгрегаційний. Було створено оркестр, у якому грали ті, хто мав до цього здібності та бажання.

Усе, чому навчали в академії, істотно різнилося від того, що Артемію було відомо досі. Як свіжий вітер, у його життя увірвалися нові почуття й думки. Він жадібно вивчав історію, поринаючи в глибину століть. Припала йому по душі давньогрецька мова, якою неквапно вели мудрі бесіди античні мислителі. Подобалась йому і географія - мабуть за те, що давала можливість за якусь мить перетинати в думці моря та океани, такі великі й неосяжні, що поряд із ними рідний Дніпро - широкий і могутній - видавався маленьким струмочком. У класах пітики та риторики можна було дізнатися, як складаються тропи й фігури поезії самого Овідія. Поважні викладачі академії розтлумачували студентам записи Євангелій. Артемію ладен був хоч розірватися, аби тільки не проминути чогось надзвичайного й цікавого.

Потрапивши до академії, хлопчик відчув, що мрія обов'язково здійсниться, якщо обрати до неї прямий шлях, керуватись у своїх вчинках лише вищою правдою, вічною й невмирущою, законами честі й совісті. Захоплюючись подіями стародавньої історії - розповідями про античних героїв, про Юлія Цезаря, про походи Александра Македонського, Ведель дедалі відчутніше розумів просту істину: що більше людина привласнює чужого добра, то біднішою вона стає, - адже всі її сили - напруга м'язів і розуму - спрямовуються на захист свого майна, землі, маєтків. Критерієм цінності стає не внутрішнє багатство людини, не те, чим є вона сама, а лише її статки. Збагнувши це, Артемію вже з юних літ налаштувався на духовне вдосконалення.

В академії знаходили втілення найпотемніші мрії хлопця. Тут він уперше взяв до рук скрипку, яка так марилася йому; тут розпочав він здобувати справжню музичну освіту. Великий хор академії (складався з 300 душ) очолювали досвідчені капельмейстери. Вони відразу помітили абсолютний музичний слух Артемія та його чудовий голос-дискант. Попервах хлопець лише співав у хорі, а от учням старших класів уже дозволялося самостійно диригувати хором. Артемію навчився співати по нотах, переписувати хорові й сольні партії, опанував улюблений інструмент - скрипку. Музичну теорію Ведель вивчав на живому музичному матеріалі партесних концертів Миколи Дилецького, студіюючи його підручник "Грамматика мусикійська", аналізуючи духовні твори композитора Андрія Рачинського.

Навчання в академії (1776 – 1787 рр.) для Веделя виявилось настільки плідним, що наприкінці його він вільно володів своїм рідкісного тембру тенором, прекрасно грав на скрипці, віолончелі, знав особливості багатьох інструментів

оркестру та отримав право керувати хором академії. Це було дуже високою оцінкою академічної освіти.

Атмосфера творчої свободи академії, чудові хор та оркестр, велика бібліотека, а до того ще й прихильне ставлення до талановитих виконавців - усе це надихало Веделя на творчість. На формування естетичних смаків юнака позитивно впливали і гарні краєвиди Києва, де "швейцарський" рельєф напрочуд вдало поєднувався з

шедеврами архітектури, а надто - зі знаними в усьому світі українськими бароковими церквами та соборами. З-поміж них особливою, неземною красою вражала Андріївська церква. Ось якою бачить її сучасний український поет Григорій Латник у сонеті "Андріївський узвіз":

Андріївська церква в Києві

Тут витончені чорні ліхтарі,
стара бруківка, з цегли тротуари,
з обох боків - будиночки старі,
за ними - мальовничі крутояри.

Прийди сюди о будь-якій порі –
тебе охоплять враз магічні чари...
Над кам'яною квіткою вгорі
спиняються на мить летючі хмари –

так, навіть їх вражає ця краса,
Растреллі утвір, вищий гімн бароко,
який над містом гордо зависа,
щоб звідусіль манити людське око
і линути в безмежні небеса,
до сонця, що здіймається високо!

Студенти старших класів залюбки komponували канти¹ і псалми, що їх самі ж і виконували. До академії надходили партитури Бортнянського та Березовського, які отримали професійну музичну освіту в Італії.

Ведель не закінчив повного курсу наук в академії. Він вирішив не продовжувати академічної освіти у філософських класах, а зв'язав своє життя з церковною музикою. Можливо, була ще одна причина, яка спонукала його перейти до практичної диригентської роботи, - розпорядження митрополита С. Милославського (від 13 лютого 1784 р.) викладати всі науки російською мовою. Саме тоді з академії пішло чимало наставників, які не могли погодитися з таким рішенням. Воно принижувало національну гідність українців, ображало їхню свідомість і плюндрувало творчий дух найкращого навчального закладу України.

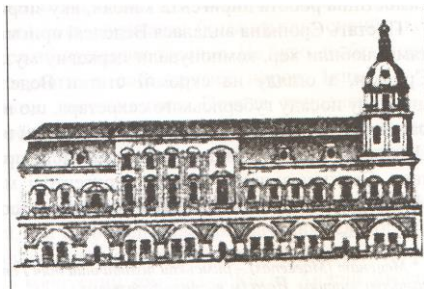
Існують різні думки щодо музичної освіти Артемія Веделя, серед яких є й такі, що не виключають його навчання в італійського композитора Джузеппе Сарті, вчителя знаменитого Луїджі Керубіні. Проте факти, що свідчили б про це, дуже суперечливі. Так, відомо, що цариця Катерина II одного разу вирушила в подорож по Україні. Її супроводжували вельможі на чолі з графом Потьомкіним. Серед почту був і композитор Сарті. На честь перебування "її величності" в Кременчузі він написав італійську кантату, яку й виконав з оркестром і хором графа Потьомкіна, що складався з 186 музикантів. 11 квітня 1787 р. Катерина II відвідала Київську академію, де слухала концерт у виконанні студентів. Веделя на той час, певне, в Києві вже не було, бо на такому концерті він мав би обов'язково диригувати хором і це було б записано в реєстрі академії. Немає також відомостей про те, чи відвідав

¹ Кант (від лат. cantus - спів) - багатоголосний хоровий твір, часто хвального змісту.

Сарті Київ. Залишається лише гадати: чи перетнулися життєві шляхи двох музикантів, чи зустрілися вони, чи отримав Ведель консультації з композиції в італійського маестро?

Отже, завершивши навчання в академії середнім ступенем, Артемій Ведель розпочав свою діяльність диригента й композитора.

Йому виповнилося 20 років. Він був добре освіченою, вихованою людиною. Мешкав на Подолі у батьківському домі, де за ці роки нічого не змінилось: у майстерні звично виспівував, корячись міцним рукам, фуганок; з-під батькових пальців так само, як і колись, народжувалися вирізьблені з дерева листочки, квіти, орнаменти.

Києво-Могилянська академія. Навчальний корпус

Навчання в академії поглинало весь час - інколи неможливо було завітати додому, щоби посидіти в майстерні з батьком. Артемій почав писати музику на тексти псалмів. У хорі на його твори вже чекали й залюбки їх виконували. Ведель був щасливий тим, що тепер зміг вкласти у свою музику всі ті почуття дитинства та юності, які солодко стискали йому груди - любов до Бога, до добра, до рідної домівки, до сумних, зажурених очей Божої Матері, до її Сина, його страждань і перемоги над смертю. Артемій знав, що музика має втішати, покріплювати найкращі людські почуття.

МОСКВА З ЄРОПКІНИМ

Слава Веделя як диригента хору академії зростала. На той час Київську академію очолював митрополит Самійло Милославський. Він був прихильником російської культури й часто відвідував Москву. Якось, зустрівшись із меценатом² музики, генерал-губернатором Москви Петром Дмитровичем Єропкіним, митрополит почав вихвалити молодого диригента академії - Артемія Веделя. Генерал Єропкін дуже любляв хорівий спів і навіть писав церковну музику. Він запросив Веделя на посаду диригента свого хору в Москві. Юнак погодився на переїзд із Києва, хоча це рішення далось йому нелегко. Доти він ніколи не залишав рідного міста, хіба що для відвідин монастирів - Святогорського, Полтавського, де склалися добрі співочі традиції хорового виконання. Але ж молодого музиканта приваблювала самостійна робота диригента капели, яку зібрав Єропкін.

Постать Єропкіна видалася Веделеві приємною - вони обоє до безтями

² Меценат (Maecenas) - римський політичний діяч 1 ст. до н.е., який уславився допомогою митцям. Його ім'я стало загальним.

любили хор, компонували церковну музику. Крім того, генерал Єропкін, з огляду на скромні статки Веделя, запропонував йому цивільну посаду губерньського секретаря, що відповідало військовому рангові підпоручика, у сенатській канцелярії в Московському Кремлі. Ця посада давала музикантові можливість пристойного життя. Крім того, Єропкін видавав своєму диригентові матеріальну винагороду. Насправді ж Ведель залишався людиною абсолютно вільною і переймався лише своєю улюбленою справою - керував хором, писав твори, поринаючи в безмежжя музики.

Так тривало московське життя Веделя - людини напрочуд скромної, талановитої та винятково працездатної. Головне, що він любив і чого прагнув, - це творити музику, яка збуджує високі думки, підтримує в людині те, що є вічним і невмирущим, - свободу духу.

Поїхавши додому відвідати батьків, Ведель до Москви не повернувся. Можливо тому, що генерала Єропкіна звільнили з посади генерал-губернатора. А це, вірогідно, потягло б за собою зміни в житті самого Веделя, який ніколи не вирізнявся рішучістю, несхитною волею. Він мріяв лише про музику, про божественне звучання хору.

ЗНОВ У КИЄВІ

Повертатися додому завжди приємніше, ніж виїжджати. Звісна річ, було гірко полишати працю, якій віддав багато сил і яка так щиро винагороджувала творчим натхненням. Та Артемій був молодим і відчував, що попереду на нього чекає щось грандіозне й величне. Усі свої сподівання він пов'язував лише з музикою. Відтак із батьківського садка сповнений сил та енергії Артемій Ведель подався до рідної академії. Злетіли догори руки, зітхнув хор, полились і розтанули у високості чудові звуки. Почався новий етап життя Веделя - вчителя, скрипаля, диригента хору Київської академії.

У повсякденному житті Артемій був людиною спокійною та м'якою. Його величезний хист музиканта беззаперечно сприймався всіма, хто з ним стикався на музичних теренах. Не було необхідності проявляти волю, виховувати в собі крутий норов. Інша річ - діяльність бюрократична, чиновницька. Посада канцеляриста у Москві фактично була формальною, бо до Артемія, натури натхненної й творчої, аж ніяк не пасувала. Це чудово розумів генерал-губернатор Єропкін.

А втім, Веделеві пощастило і вдруге. На його життєвому шляху знову з'явилася людина, яка усвідомлювала призначення великого таланту служити високому й вічному, а не приземленому і швидкоплинному. Це був генерал - корпусний комендант Києва Андрій Якович Леванідов. Він також мешкав на Подолі, неподалік од Веделів. Леванідов дуже любляв музику, а надто - хоровий спів. Він зібрав великий хор із піших стрільців свого корпусу, їхніх дітей та вільних людей. Андрій Якович шукав здібного музиканта, який спромігся б навчити хористів співати по нотах, зливати розрізнені хорові голоси в єдиний багатобарвний спів.

Слава Веделя як видатного капельмейстера та співака була вже досить гучною - адже в академії він диригував одним із кращих хорів. Леванідов та його хористи

умовили Веделя виконати разом із ними в монастирі святої Катерини концерт А. Рачинського "Возлюблю Тя, Господи". Ведель співав тенорове соло. В реєстрі монастиря залишилася згадка про той Веделів "небесний спів".

Генерал Леванідов одразу збагнув, що для роботи з хором йому потрібен саме Ведель. Він запросив Артемія до свого хору, і молодий диригент погодився. Знову, вже вдруге в житті, йому довелось обійняти бюрократичну посаду - місце ад'ютанта у генерала Леванідова. Щоби дати молодому музикантові пристойне матеріальне забезпечення, а також зміцнити його соціальний стан, генерал притьмом присвоїв своєму ад'ютантові військове звання поручика, а по деякім часі - капітана. Якби Ведель мав нахил до військово-бюрократичної кар'єри, то це могло б стати її блискучим початком. Але духовний світ музиканта манив його в іншу царину - Артемія писав музику, вивчав і перекладав на музику псалми, читав Святе Письмо, поезію, особливо захоплювався творами Григорія Сковороди.

Чимало дівочих очей заворожено стежили за блискучим молодим капітаном у військовій формі, який, однак, одружуватись не квапився.

Тихий дім Веделевого батька з приїздом сина став гостинним і теплим. Тут часто збиралася молодь. Читали псалми, вірші, співали нові твори Артемія, дискутували на різні теми, здебільшого на релігійні. Ведель полюбляв обговорювати високий сенс православ'я.

А слава хору при корпусі Леванідова зростала. Все, що писав Ведель, зразу ж виконувалось у хорі. Почувши його концерт "Доколе, Господи...", парафіяни не могли стримувати своїх почуттів. Князь Дашков - високоосвічена та інтелігентна людина, який слухав кращі хори Західної Європи, зокрема Сикстинську капелу, побувавши в Михайлівському монастирі на концерті Веделя, був глибоко вражений. Він подарував композиторові на згадку свій золотий шарф і 50 червінців - чималі на той час гроші. Але гроші дедалі менше цікавили Артемія. Здебільшого він роздавав їх людям, яких уважав бідними.

Києво-Михайлівський Золотоверхий монастир

У молодого музиканта склалися добрі, навіть дружні, стосунки з генералом Леванідовим. їх об'єднувала любов до спільної справи. Леванідов разом із хором та його диригентом часто відвідували різні монастирі, де виконували старовинні твори та щойно написані композиції Веделя. Леванідов із Веделем бували і в Києво-Печерській лаврі. Там оселився ієромонах Євстафій - давній знайомий генерала. Ведель із Леванідовим, люди щирого серця, дуже різні за віком і характерами, були подібні у своїх духовних пориваннях -

піднести людський дух, надихнути на добрі діла, відчутти високе призначення людини на землі.

Дім генерала Андрія Яковича Леванідова також був відкритим і гостинним.

Якщо музика та дискусії тривали до глибокої ночі, Ведель залишався до ранку. Одного такого разу генерал відчинив двері до кімнати Артемія, щоб побажати йому доброї ночі, але не став турбувати музиканта, бо той стояв на колінах перед образами та співав псалми. Може, саме тієї миті зачув він голос Вишнього, який згодом перелився у чудові мелодії, що вже більш як два століття живуть у музиці.

У ХАРКОВІ. ДУШЕВНИЙ ЗЛАМ

У ті далекі часи життя митця значною мірою залежало від того, що відбувалось у державі. Катерина II, цариця Росії, призначила генерала Леванідова своїм намісником - Харківським і Воронежським. Він мав упроваджувати волю та закони цариці в Україні. На щастя, намісником стала людина прогресивна, чесна і справедлива, а до того ж залюблена в Україну. Генерал Леванідов, який багато років свого життя провів в Україні, прихильно ставився до її народу, надавав допомогу талановитим людям. Від'їжджаючи з Києва, генерал Леванідов забрав із собою Артемія Веделя, хор та учня Веделя - співака Петра Турчанинова. Капельмейстерові Веделю виповнилося 29 років. Крім основної роботи, він диригував хором у церковній школі, навчав дітей співу. Багатьох із його вихованців згодом забрали до Петербурзької співацької капели, що на той час було високою оцінкою музичних здібностей.

Харківський період - найвища стадія у творчому житті митця. Впродовж короткого часу Ведель написав 12 хороших концертів. Його робота не припинялася ні на мить. Так, дорогою до Харкова Артемії створив концерт "Воскресни, Боже, суди землі", який чудово прозвучав у виконанні хору під диригентурою автора відразу по прибутті на нове місце. У Харкові Артемії працював із хором, писав концерти на тексти псалмів. Усі твори цього періоду - це високохудожні зразки музичного мистецтва. Музика, скоряючись волі композитора, лине до самого Господа. Геніальний Йоган-Себастьян Бах своєю музикою теж звертався до Бога! Не випадково він підписував свої твори літерами SDG, скороченням від Soli Deo Gloria, що латиною означає "єдиному Богові слава". Артемії Ведель був абсолютно віруючою людиною, із плином часу він чимраз глибше поринав у духовне читання, писав музику на тексти псалмів, відчуваючи високе натхнення. Його почуття, перелиті в чудові звуки, злітали під бані храмів, виповнюючи серця вірою, солодкою надією та щастям. Слава диригента і композитора Веделя зростала, тоді як людські потреби чудового співака з божественним тенором, прекрасного скрипаля й диригента зменшувалися. Завжди дуже скромна людина, тепер Ведель цілковито перейнявся біблійним розумінням того, що багатий до раю не потрапить. Він співав і грав для людей, вчив дітей. Його повсякденна робота піднімала людський дух, покріплювала віру. Та чимраз глибшою ставала прірва між зовнішнім - блискучою уніформою капітана Веделя та внутрішнім - його духом, що прагнув небесних висот.

Восени 1796 р. померла російська цариця Катерина II. На престол зійшов її єдиний син Павло I. Ще за життя матері він не довіряв їй та не любив її. Павло побоювався, що вона передасть корону не йому, а його синові - Олександрю. Тому,

отримавши престол (ненадовго - через два роки його вбили за згодою власних синів), зразу ж почав скасовувати все те, що впровадила його мати – Катерина II. Генерала Леванідова зняли з посади. Це тяжко вразило Веделя. Співак і майбутній регент, учень Веделя Турчанинов покинув учителя на прохання своєї матері та поїхав із Харкова. Генерал Олексій Григорович Теплов, якого було призначено генерал-губернатором замість Леванідова, намірявся залишити Веделя на його посаді, бо любляв музику і цінував талант композитора. Але Ведель твердо вирішив назавжди залишити службу і дарувати своє мистецтво лише Богові. Він подав рапорт про відставку і отримав її.

Веделя відпустили зі служби з повагою, залишивши право у відставці носити мундир. Це було дуже почесно й давало матеріальні пільги. Проте Артемій від усього відмовився, все нажите добро роздав людям, а сам повернувся до Києва та поселився на Подолі у батьківській хаті.

Це було на початку літа, йому минув 31 рік. Усе ніби повернулося назад - той самий бузок спалахував на сонці білими важкими гронами, на світанку так само тьохкали в кущах ліщини солов'ї, вечорами потріскувала сосною пічка, а червона лампадка у лівому кутку освітлювала зажурену Богородицю, яка нагадувала Веделеві матір, що так рано пішла з життя. Останні харківські події зламали хистку душевну рівновагу Артемія. Є на світі такі квіти, як, скажімо, біла водяна лілея: варто її вирвати - і вона вже ніколи не зацвіте на тому самому місці.

Ведель і далі писав музику. Ще гіркішими ставали ті псалми, що їх він перекладав на музику, тужливіше звучала мелодія, складніше перепліталися голоси. Артемій заглибився в себе: вже не приймав гостей, часто і довго молився, майже не випускав із рук Псалтиря. Починалася душевна депресія. Він уже не ходив до Контрактової площі, щоб спостерігати за мирською метушнею, слухати мандрівних циган. До Дніпра він тепер виходив лише надвечір, щоби не зустріти дорогою когось із знайомих. Скиглення чайок терзало душу. А зграї граків, що галасливо кружляли в похмурому низькому небі, здавалися Артемію його власними сумними думками. Він остаточно відмовився від м'ясних страв, не пив вина, весь час проводив на самоті. Його поведінка видавалася незвичайною, дивною. Молитва, природа й музика, що вільно виливалась із його зболеної душі нотними рядками, заспокоювали ненадовго.

У той період Ведель написав два чудові концерти: "Боже, законопреступниці восташа на мя" та "Ко Господу внегда скорбити ми". Вже сам добір псалмів до музики концертів свідчить про тяжкий душевний стан композитора, про те, як болісно він переживав розлучення з близькою за духом людиною, котра розуміла його й давала волю його творчості, як трагічно сприймав підступність долі, що стала на заваді світлих думок і почуттів.

Київ. Вигляд Подолу. В центрі – Братський монастир (1900-ті рр.)

Хоча Ведель і намагався уникати зустрічей з людьми, та бажання почути написані твори виводило його з усамітнення. Останні два концерти прозвучали у Братському та в знаменитому Софійському соборах. Це були останні твори, написані рукою Веделя. Душевний злам невдовзі скерував його до прийняття чернечого сану.

Софійський собор

У ЧЕРНЕЧІЙ КЕЛІЇ

Відтоді, коли талановитий співак, скрипаль, композитор і капельмейстер, блискучий капітан, ад'ютант генерал-губернатора, людина, слава про яку линула за межі України, зайшов у тісну келію Києво-Печерської лаври, сплигло дуже багато часу. Тому зараз непросто збагнути, чому Ведель зважився на таке, незвичне для молодого людини, рішення. Адже у 20 років він твердо й свідомо вирішив піти з богословських класів, які готували до кар'єри священнослужителів, а майже через 14 років, у зрілому віці добровільно відійшов од мирського життя. Образитися на несправедливість, на об'єктивні складні обставини життя Ведель, людина віруюча, не міг. Він мав змиритися, бо завжди в усьому покладався на Бога. "...Я ще нікуди не наважився, та й наважитись волі не маю, бо я передав онуоу Спасителю моєму, котрий як розпорядиться мною наперед, так і буде..." - написав він у листі перед відходом до монастиря.

Ведель майже ні з ким не спілкувався, довго молився, часто відмовлявся від їжі. Петро Турчанинов, прийшовши відвідати його в лаврі, знайшов друга в маленькій келії. Той лежав долілиць на кам'яній підлозі у чорній свиті. Турчанинова вразило те, що Артемій не ворушився; відчувши, що хтось над ним стоїть, Ведель хутко підвівся, дуже зрадів і заходився розповідати про свої видіння, які чомусь не давалися до тьми.

ТАЄМНИЧІ МАНДРИ

Прийнявши малу схиму під ім'ям Серафима, Ведель щиро намагався відійти від усього мирського. Але його життя і в монастирі не було незалежним від подій часу.

Митрополит Ієрофій (Малицький), знаючи Веделя як талановитого композитора, замовив йому урочистий кант на честь приїзду до Києва високого гостя - великого князя Костянтина Павловича. 19-річний князь служив під командуванням Олександра Васильовича Суворова.

Ведель погодився виконати замовлення. Але замість канта написав лист до царя й передав його митрополитові. Можливо, бажаючи поглянути на Веделеву роботу, той прочитав листа, зміст якого видався митрополитові крамольним. Він передав його генерал-губернаторові Києва А.А. Беклешову. А втім, лист усе ж таки потрапив до царя.

Писати до царів у всі часи було дуже небезпечно. Але Ведель був людиною великої душі, чесною й чистою, навіть наївною. Після вступу на престол Павло I дозволив писати до нього особисто листи і скаржитися на кривду, заподіяну хоч би й високими особами. Попервах цар негайно відповідав на ці листи і навіть карав винуватців. Павло I давно був прихильним до українців. Серед його вояків іще за часів військової муштри в Гатчині було чимало вихідців з України. Якщо вони добре розумілися на своїй справі, то Павло I робив із них старшин. Ставши царем, Павло I призначав українських старшин командувати гвардійцями-росіянами, які походили з дворян.

Знаючи про це, Ведель, певно, розраховував на те, що Павло I з розумінням поставиться до його проблем. Він уболівав за селян, яких було закріпачено указом Катерини II 1783 р. Дуже переживав за генерала Леванідова, який потрапив у немилість. Ймовірно, про все це й написав він царю. В одному сходяться всі дослідники: лист мав політичне звучання. Можливо, перегодом Ведель сам злякався свого рішучого вчинку; можливо, хтось його попередив про небезпечні наслідки - зараз про це вже ніхто не дізнається. Чернець Серафим пробув у лаврі близько трьох місяців. Його несподівана втеча з монастиря вразила всіх.

...Це сталося наприкінці лютого. Високий худорлявий чоловік вийшов із келії та злився з темрявою. Навкруги було тихо, безлюдно, лише під ногами ледь чутно рипів сніг. Надворі ані душі. Це добре - можна вийти з тіні й перетнути всю лавру непоміченим. А там - Дніпро з чорними прогалинами, що зливаються з темним небом, і місяць - холодний та безнадійно далекий...

Скільки мандрував самотній молодий чернець Артемій Ведель Україною - невідомо. Не один тиждень він міряв кроками Полтавську, Харківську й Чернігівську губернії. Ніхто не знав, що цей змарнілий, худий бородань - великий український композитор, освічена й витончена людина. Його оповідки люди сприймали як чудакуватість, а читання псалмів, що їх він знав напам'ять, - як залишки чернечої свідомості.

Загальний вигляд Києво-Печерської лаври на початку XX ст. Худ. А. Ждаха

Так і ходив він од села до села, обдираючи напівбосі ноги та прикриваючи вбогим лахміттям кволе від голоду й холоду тіло.

Ця мандрівка закінчилася тим, що Веделя заарештували, бо при ньому не знайшли жодних посвідчень - звідки і хто він. Про розшуки Веделя було відомо, і тому після арешту його привезли до генерал-губернатора Києва, який особисто знав Веделя та прийняв його у своєму домі. Та незабаром прийшло розпорядження від самого царя Павла I: "Капітана Веделя утримувати в будинку для божевільних". Чи справді урядові чиновники вірили в божевілья Веделя? Чи, може, політична спрямованість Веделевого листа спричинила спосіб ізолювати від суспільства небажану урядові особу?

У КИРИЛІВСЬКОМУ МОНАСТІРІ ("ГАМІВНИЙ ДІМ")

Так Ведель потрапив до "гамівного дому", або, як його назвали згодом, до інвалідного дому (при Кирилівському монастирі). Там тримали тих, хто скидався на божевільного, а також справжніх хворих, яких уже неможливо було вилікувати.

Цар Павло I наказав тримати Веделя суворо - не давати йому ні паперу, ні пера, ні чорнил. Це було найтяжчою карою для високого інтелекту. Але чудового співака, скрипаля й диригента добре пам'ятали в Києві, Харкові, Москві. Його відвідували і прості братчики, і знайомі з офіційних кіл. Проте Ведель ні з ким не бажав розмовляти. Можливо, через те, що вже не вірив у дружні людські стосунки. Адже ніхто не врятував його від інвалідного дому. Артемій Ведель дедалі більше поринав у самотність, відмовляючись від їжі та грошей, що йому приносили. Він постійно шукав тихого, безлюдного місця і молився. Не довіряв нікому, навіть своєму учневі та другу Петрові Турчанинову. Той обіймав помітну посаду при генерал-губернаторі Теплові - керував його хором і жив у його домі. Ведель сподівався, що Теплов допоможе йому вийти на волю. Але минав час, а допомоги не було. Митця охопила депресія. Він уникав зустрічей навіть із Турчаниновим. Адже Артемія тримали разом із божевільними...

Одного разу, коли Ведель побачив, що до нього наближається його колишній друг (Турчанинов), він кинувся навтьоки з вигуком: "Ура! Олександр на престолі!" Дивна річ: саме в той день і час Павла I було вбито в Петербурзі у його власній опочивальні.

Кирилівська церква у Києві. Західний фасад.

Перебуваючи серед божевільних, у Кирилівському монастирі в Києві, Ведель не міг знати про таємну змову проти Павла I в Петербурзі. Як пояснити такий загадковий збіг? Може, тим, що тонка зболена душа Митця відчула те, що не під силу звичайній людині? Про це ми вже ніколи не дізнаємося. Про смерть Павла I та Олександра I все відомо. Вони були царями. Про них є документи. А про Веделя навіть його близький друг Турчанинов почав писати лише через 40 років після його смерті!

Не виправдалися сподівання Веделя на царя Олександра I. Після смерті Павла I комісія переглянула справи людей, що знаходились у Кирилівському інвалідному домі. Багатьох було звільнено. Але під № 42 "Артемій Лук'янович Ведель" цар Олександр I написав: "Залишити в нинішньому стані" (1801 р.). А було цьому в'язневі - талановитому сину українського народу на той час 34 роки.

Можна лише уявити собі страшну трагедію людини, яка прагнула волі, сподівалася на своїх друзів, учнів, яка могла ще вийти зі страшного депресивного стану і творити, дарувати людям скарби своєї душі у чудовій музиці!

Так минуло ще 7 років. Його все ж таки відпустили до батьківського дому, на

рідний Поділ. Але всім було зрозуміло, що композиторові лишилося жити зовсім недовго. Інвалідний дім, мабуть, не хотів витратитися на похорон. Веделя віддали батькові.

Було це на початку літа.

"СКАЖИ МІ, ГОСПОДИ, КОНЧИНУ МОЮ..."

Чи міг цей лист, у якому і надія, і відчай, написати божевільний? Ведель писав Турчанинову: "...не можу вірити тому, щоб Вас будь-що могло удержати відвідати мене, але думаю, що Вас не пускають навмисно, очікуючи кожної секунди мого повсякчасного кінця". У свої останні дні Ведель благав душевного співчуття.

...Надворі стояв погожий липень. Батько зробив у садку під розлогою грушею дерев'яну лавку. На ній можна було відпочивати. Теплий вітерець погойдував високі різнобарвні мальви попід тином. З вулиці долітали солодкий запах квітучої липи й сумні зітхання Дніпра.

Відвідувати хворого Веделя ледь не щодня приходив проповідник Іван Леванда, дуже відома в Києві людина. Він так чудово читав проповіді, що його запрошували виголошувати похоронні промови навіть по смерті митрополитів.

Ймовірно, він і був в останні хвилини життя з Артемієм Веделем. Ведель помер у садочку, читаючи молитву. Останні його слова, звернені до всіх присутніх, були, як завжди, лагідні й розумні: про те, що всі люди мають бути "покірливими, сумирними, не самовпевненими і паче велелюбними до ближніх".

Щоб відрядити Веделя в останню путь, Іван Леванда мусив питати дозволу відправити гідну церемонію поховання великого українського композитора. Труну несли вихованці Київської академії - багаті та бідні. Його хистові, мудрій покірливості Богові та душевній чистоті складали шану всі, хто чув музику геніального митця.

Поховали Веделя на Щекавицькому цвинтарі у Києві.

Літературно - художнє видання

Ніна Іванівна КОРОЛЮК

**МАЛЕНЬКІ ІСТОРІЇ
ПРО
УКРАЇНСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ
XVIII–XX ст.**

Українською мовою

Редактор *Г. В. Латник*

Художники

С. А. Білостоцький, Л. С. Голембовська

Макет *Л. С. Голембовської*

Художньо - технічний редактор

Л. І. Ільченко

Коректор *Г. В. Латник*

Ніна Іванівна КОРОЛЮК (АНДРОС)

Народилась у м. Харкові. Закінчила Харківську консерваторію. Кандидат мистецтвознавства. Професор кафедри хорового диригування Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Автор понад 50 друкованих праць із української музики, серед яких навчальні посібники, монографії.

Nina I. Korolyuk was born in Kharkov. She finished her early education in the Kharkov Conservatoire with Ph. D in Music Art and continued in the Kyiv State Conservatoire as Professor of the Choral Conducting Chair of the Tchaikovsky National Music Academy. Professor Korolyuk is the author of more than 50 published works on Ukrainian music among which training appliances and monographs are.